Військово-політична тематика на сторінках праць діячів Центральної Ради: історіографічний огляд

С. О. Халхунув

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
khalkhunov_88@ukr.net*

Ключові слова: політична еміграція, військово-політична тематика, Центральна рада, Український генеральний військовий комітет, Українська національна революція, М. Грушевський, В. Винниченко.

У публікації репрезентовано результати історіографічного аналізу історії військової політики Центральної Ради в інтерпретаціях представників української політичної еміграції 1920 – 1970-х рр. Здійснено критичний аналіз історіографічних джерел серед яких мемуари, щоденники, історичні та аналітичні праці, брошури політичного змісту. Визначено погляди та оцінки відомих українських політичних діячів щодо набуття практичного досвіду військового будівництва в Україні у березні 1917 – квітні 1918 рр.

Military and Political Thematics on the Pages of Central Council Leaders' Works: Historiographic Review

S. Khalkhunov

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Key words: political emigration, military-political thematics, Central Council, Ukrainian General Military Committee, Ukrainian National Revolution, M. Hrushevskyi, V. Vynnychenko.

The results of historiographic analysis military policy of Central Council in the interpretations of the Ukrainian political emigration 1920s – 1970s representatives are presented in the publication. A critical analysis of historiographic sources including memoirs, diaries, historical and analytical works and brochures of political content was carried out. The views and evaluations of well-known Ukrainian politicians regarding the acquisition of practical experience of military construction in Ukraine in March 1917 – April 1918 were determined.

Two historiographic directions in assessing and interpreting the military policy of Central Council have been identified: representatives of the ruling elite of the socialist autonomous movement propagated the idea of creating by means of Ukrainization parts of the Russian army of the People's Militia as a regional militaristic force that was supposed to protect the sovereignty of the working people; Ukrainian state officials, who were in opposition to the autonomists, defended the draft of a regular army based on national state positions.

The analyzed memoirs and analytical works of Ukrainian politicians have a significant level of subjectivism and political engagement, but at the same time they demonstrate the real political elites' attitude to military affairs and the peculiarities of military construction during Central Council.

Російсько-українська війна, розв'язана агресором у 2014 році переконала військово-політичне керівництво України в потребі розбудови боєздатних регулярних Збройних Сил. Важливим аспектом державної політики є врахування здобутків та прорахунків у царині військового будівництва періоду національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років.

Початок Української національної революції супроводжувався масовим військовим рухом, який з самого початку став середовищем діяльності і боротьби провідних політичних партій, що входили

до Центральної ради. Кожна політична сила, дотримуючись певних ідеологічних засад, по-різному трактувала майбутнє української державності та її армії. Неоднозначне ставлення лідерів революції до армії визначало перспективу військового будівництва початкового етапу Визвольної боротьби. Праці українських політичних діячів періоду Центральної ради становлять науковий інтерес для дослідження проблематики військової політики.

Історик Ю. Каліберда у дисертаційному дослідженні проаналізував погляди військових мемуаристів на створення і бойову діяльність україн-

ських військових формувань, зокрема й у період Центральної ради (ЦР). Варто зазначити, що в праці відсутній аналіз поглядів політичних діячів на військову справу початкового періоду Української національної революції, що, на нашу думку, зумовлено специфікою мети дослідження [1]. Вагомий внесок у дослідження військової думки діаспори зробив О. Фуртес. Зокрема автор обґрунтував концепцію військово-історичної думки М. Грушевського і С. Петлюри. Дослідник відзначив певну еволюцію поглядів М. Грушевського на військове будівництво періоду Центральної ради [2]. Історик В. Пархоменко у статті “Військова політика Української Центральної Ради: очима її сучасників” на підставі мемуарної літератури військово-політичних і громадських діячів революції (В. Винниченка, М. Омеляновича-Павленка, Є. Чекаленка та ін.) висвітлив політику Центральної ради у військовій сфері. Натомість поза увагою лишилися погляди цілого ряду політиків самостійницького крила [3]. У дисертаційному дослідженні О. Мацагора проаналізовано історіографічні джерела, що висвітлюють програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва. Разом з тим, відсутній аналіз праць політичних діячів періоду Центральної ради, що висвітлюють практичні заходи української влади у справі організації армії [4]. Загалом в зазначених дослідженнях відсутній спеціальний аналіз військово-політичної тематики на основі праць представників української політичної еміграції.

Основні завдання автор даної статті вбачає у здійсненні критичного аналізу праць відомих діячів Центральної ради з метою вивчення специфіки військового будівництва, що здійснювалося українською владою у період з березня 1917 по квітень 1918 років; з’ясування оптимальної моделі побудови збройних сил, їхньої комплектації; висвітлення спільних і відмінних оцінок та поглядів на проблему військового будівництва в працях прихильників автономістського і державницького табору в колах політичної еміграції.

Ці завдання розв’язувалися автором публікації на основі вивчення спогадів, оглядових праць та політичних брошур діячів, які стояли на позиція автономного устрою України (М. Грушевський, В. Винниченко, І. Мазепа, П. Феденко, М. Галаган, Б. Мартос) та досліджень відомих діячів державницько-консервативного напрямку української зарубіжної історіографії (С. Шемет, В. Липинський, В. Андрієвський, Д. Дорошенко).

Голова Української Центральної ради М. Грушевський залишив низку праць, що становлять

цінність для вивчення історичного досвіду військового будівництва початкового періоду Національної революції. Перша група історіографічних джерел М. Грушевського представлена політичними брошурами написаними у період діяльності Центральної ради, що розкривають думку автора як діючого політика. Зміст брошур передає погляди М. Грушевського щодо політичного статусу України і її оборони. Другу групу історіографічних джерел становлять науково-історичні праці та спогади голови Центральної ради написані в еміграції, де подано оцінки військової політики періоду Центральної ради з врахуванням історичного досвіду автора як учасника подій.

У своїх політичних роздумах М. Грушевський пропагував ідею автономного статусу України у федерації з майбутньою демократичною російською республікою [5, с.95 – 100]. Питання оборони політик відносив до справ федеративного центрального уряду [6, с.145, 149]. “Військо українське – поки не буде замінене міліцією – хоч підлягатиме розпорядженням центральної воєнної власті республіки, буде відбувати свою службу в межах України, утримуватися її коштом і не виводитиметься з української території інакше як при оголошенні війни” – писав, М. Грушевський [6, с.149]. Основою зазначених вище формувань повинні були стати українізовані частини російської армії: “...треба українізувати всі публічні і державні установи України, в тім і її військо, щоб і тут підготувати перехід до автономії України та заложити підвалини тої автономії” [7, с.11]. Таким чином, Центральна рада намагалася використати військовий рух, як засіб політичного тиску в справі зміцнення позицій автономного статусу України. Як бачимо, М. Грушевський був прихильником створення української народної міліції – нерегулярних військ, народного ополчення (на основі українізованих частин російської армії).

Поразка Української Народної Республіки у першій війні з російськими більшовиками, на початку 1918 року, змусила М. Грушевського відмовитись від федерації з Росією [8, с.10]. Серед дослідників української діаспори та сучасних істориків поширена думка, що підсумки російсько-української війни схилили М. Грушевського до можливості існування регулярної української армії [9]; [2, с.48]; [10]. Але аналіз матеріалів збірника політичних статей “На порозі нової України”, який був закінчений М. Грушевським навесні 1918 року, вказує на перебільшення дослідниками міркувань щодо еволюції поглядів голови ЦР на будову й структуру армії. Так, М. Грушевським у 1918 році допускав тимчасове існуван-

ня невеликої дисциплінованої української армії, але не уточнював її чисельність і структуру. Він зазначав: "... нормальною формою охорони для держави являється всенародна міліція... Плян, вироблений нашим військовим міністерством, побудований на принципах територіального устрою, так що без труднощів кожної хвилини можна перейти від армійської до міліційної системи, – не дивлячись на такі міркування, автор додавав, – ... постійна армія у нас є інститутом переходовим, тимчасовим" [8, с.51 – 52]. Як бачимо, М. Грушевський навіть і після війни залишався прихильником народної міліції. Більше того голова Центральної ради на нашу думку не розумів перспектив стратегічного значення потреби в чисельній регулярній армії, не врахував військової загрози, яка надходила з боку більшовицької Росії в той історичний період.

Отже, слід відзначити, що М. Грушевський у своїх політичних роздумах навіть під впливом наслідків московсько-більшовицької військової агресії залишався вірним ідеї народної міліції, але припускав тимчасове існування територіальної регулярної армії.

Як науковець М. Грушевський у праці "Ілюстрована історія України" подавав інформацію про військову політику Центральної ради лише в загально-революційному контексті. Наголошував, що у війську зібрались гідні представники української громадськості, які вимагали українізації армійських частин і підтримували ЦР в її політичних домаганнях [5, с.545, 546]. Отже, ініціатива формування української армії належить військовикам, а національний уряд лише намагався очолити цей рух, направивши у русло революційної демократії та автономізму. Цікаво, що автор визнавав провідну роль Військового товариства імені Полуботка у формуванні добровольчих українських полків [5, с.545].

Причиною деморалізації і розвалу українізованих армійських частин М. Грушевський називає агітацію більшовиків. "Вояків переконували, що боротьба йде на соціальній ґрунті за повну соціалізацію української влади, против буржуазних елементів, як захопили Ц. Раду, і багато українських солдатів...коли не переходили на сторону большевиків, то проголошували себе нейтральними...", – констатував історик [5, с.556].

Натомість у "Споминах" М. Грушевський по-іншому описував процеси в армії. Зокрема автор стверджував, що революційне керівництво виступало проти рішучих самостійницьких настроїв 1-го військового з'їзду, розуміючи військово-організаційну слабкість українського армійського

руху і його нездатність стати збройною опорою Центральної ради [11, с.124, 125, 147].

Найбільш ґрунтовно в мемуарах М. Грушевського висвітлено процес політичної боротьби між автономістами і самостійниками за вплив на солдатські маси. Автор давав двояку оцінку самостійницькому руху: з одного боку, він намагався довести слабкість і безперспективність самостійницького крила, а з другого – наголошував на поширенні мілітариско-націоналістичних ідей, що мали успіх в армійському середовищі. Такі обставини становили політичну загрозу для соціалістів Центральної ради [11, с.109 – 111].

Значним поштовхом до організації українського військового руху стало формування російським командуванням біля Києва польських військ. Ці події активізували протистояння між автономістами і державниками за керівництво військовим рухом. Польський досвід намагався використати М. Міхновський [11, с.111, 139].

Важливо зазначити, що у "Спогадах" розкривається тактика дій обох політичних таборів щодо військової політики. Так, діяльність державників була більше спрямована на збудження національних настроїв серед вояцтва, використовуючи солдатські організації та поширюючи державницькі гасла на численних мітингах. Тоді як соціалісти ЦР, позиціонуючи себе крайовою владою України, намагались перейняти верховне керівництво загальним військовим процесом [11, с.124 – 125, 139]. Створення військового комітету під керівництвом Центральної ради закріпило керівну роль соціалістів над армійським рухом, писав М. Грушевський [11, с.127].

Доленосною подією в боротьбі за військову справу став Перший військовий з'їзд. Він завершився перемогою ідеї соціалістів автономістського напрямку. З приводу цього Г. Грушевський зазначав: "...впливи полуботківців на дальший плин з'їзду ґрунтовно знейтралізовано ... дальші наради проходили під переважним впливом Петлюри і Винниченка, в дусі скорше антимілітарним, ніж фашистським" [11, с.134]. Спогади голови Центральної ради засвідчують, що соціалістичне керівництво розглядало національний рух в армії в політичній площині, адже очевидно, що метою було захопити солдат соціальними гаслами, військово-практичне значення мало другорядну роль [11, с.134].

Колишній очільник Генерального секретаріату, соціал-демократ В. Винниченко підтримував ідею формування українського війська. Політик намагався використати тяжке становище в російській армії на користь українській справі.

Зокрема він вважав, що “розхитану” російську армію треба було реорганізувати розділивши на національні армії: “...кожну національну армію поставити на її землі, по можливості ближче до рідних кожному салдатові околиць. Тут він бачив би необхідність не пускати ворога на його землю ...” [12, с.129]. Головним фактором створення українського війська стало, за словами В. Винниченка, зростання національної свідомості серед солдат-українців, які були готові захищати Україну. Другим фактором, який спровокував національні і державницькі домагання серед військовиків-українців, стало формування, з дозволу російської влади, польського легіону [12, с.128 – 131]. Військовий рух був стихійним і неорганізованим явищем тому українська революційна демократія взяла на себе керівництво військовими справами [12, с.141]. Значним досягненням Центральної ради у керівництві військовим рухом, за твердженням В. Винниченка, стала українізація запасних частин російської армії і створення добровольчих полків. Українізація фронтових частин і з’єднань оцінювалась, як несвоєчасна, тому що це могло спровокувати конфлікт з російською владою. Для В. Винниченка мирне досягнення національної свободи було головним принципом політичної діяльності. Очевидним є те, що питання організації української армії було суто політичним процесом, виразом національної дозрілості українців [12, с.139 – 144]. У цілому з міркувань В. Винниченка не зрозуміло, якою бачили представники соціал-демократичного табору Центральної ради українську армію. Відсутня інформація про плани її майбутньої структури і форму комплектації.

Провідний діяч соціал-демократичного руху П. Феденко відзначав керівні позиції Центральної ради у національному військовому русі, акцентував увагу на провідній ролі соціалістів у військово-організаційній справі [13, с.6 – 7, 11]. П. Феденко в своїх працях дотримувався думки, що причиною “безборонного стану” Центральної ради в період війни з більшовиками, була успішна пропаганда останніх серед українізованих частин [13, с.18 – 19]. Єдині, хто став на сторону української державності були добровольці різних воєнних формувань [13, с.24 – 25, 28]. Ще однією причиною відсутності ефективної оборони, за словами політика, була втома населення від війни, тому цим і пояснюється неможливість на той час оголосити мобілізацію для формування регулярних збройних сил [13, с.20], [14, с.34, 36]. Схожі думки висловлює член Центральної ради І. Мазепа [15, с.35, 37]. Але на відміну від П. Феденка він

пояснював процес українізації частин російської армії, як спробу Генерального секретаріату сформувати регулярну українську армію. Як доказ автор наводить дані, що на кінець серпня 1917 року на фронті було створено 27 українських дивізій, чисельністю 4 мільйони вояків. Цим він пояснює недостатню увагу Центральної ради до руху Вільного козацтва [15, с.29]. І. Мазепа визнавав українізацію частин невдалою. Тому виходом із ситуації політик називав доцільність формування добровольчої армії [15, с.38 – 39].

Активний діяч Центральної ради М. Галаган, будучи учасником національного руху в російській армії, відзначав, що 2-й військовий з’їзд був апогеем підтримки Центральної ради серед солдатів-українців. Але планомірної роботи революційне керівництво не виявило. За свідченнями М. Галагана, був момент, коли він мав наміри налагодити співпрацю у військовій справі з Клубом імені П. Полуботка, але його члени відмовились співпрацювати з соціал-демократами – “пацифістами” [16, с.237]. Автор згадував, що з моменту створення Українського Генерального військового комітету (УГВК) самостійники почали втрачати організаційний вплив на український військовий рух. М. Галаган підкреслював, що основою українського війська повинні були стати українізовані частини російської армії та добровільні полки на кшталт богданівського. Вояки і старшини були рішуче налаштовані проти залежності української влади від російського Тимчасового уряду [16, с.237, 240 – 241, 258]. Виявом таких настроїв став невдалий виступ солдатів полку імені Полуботка [16, с.242 – 243]. М. Галаган відзначає, що 3-й військовий з’їзд дав можливість військовикам через Раду військових депутатів представляти свої політичні інтереси в структурі Центральної ради. Але користі у військовому будівництві це не принесло, оскільки військовою політикою займався Український Генеральний військовий комітет [16, с.271–272]. З’їзд започаткував організований процес українізації армійських частин і передислокацію їх до України. Водночас політик повідомляв про відсутність ефективної практичної організації і досвідченого керівництва в цій справі. У цілому процес військового будівництва був надмірно політизованим, що не сприяло створенню боєздатних частин. Як приклад М. Галаган наводить конфлікт довкола формування сердюцьких дивізій [16, с.280–281].

Урядовець Б. Мартос доводив провідну роль Центральної ради в справі організації армії: “...організація українського війська провадилася

військовиками в тісному контакті з Центральною Радою, з самого початку її організації". Цікаво, що автор заперечував керівну роль М. Міхновського і Клубу імені Полуботка в організації українського військового руху [17, с.102, 108]. Водночас Б. Мартос спростовував думку, поширену Д. Дорошенком, про небажання соціалістичних партій Центральної ради формувати українське військо: "... опубліковані програми українських партій мали на увазі організацію війська на територіальній основі на взір швейцарської народної міліції, що вважається найкращим військом в Європі. ... швейцарський вояк живе дома, має дома зброю й уніформу, а вправи відбуває в своєму кантоні" [17, с.108]. Б. Мартос доводив, що політики намагались знайти більш оптимальну модель організації війська, готового захищати ідеали соціальної справедливості і демократії [17, с.109]. Політик пояснював головні перепони, що не дозволяли формувати окремі армійські корпуси: 1) відсутність в Україні зброї, амуніції і військової промисловості; 2) вороже ставлення російської демократії до створення української армії, тому це могло спровокувати жорстку реакцію Тимчасового Уряду, до чого українці не були готові [18, с.78, 89, 100]. У таких умовах українізація існуючих частин російської армії стала єдиною можливістю сформувати війська [17, с.110 – 111], [18, с.84, 87 – 88, 159].

Щодо військової політики Центральної ради навесні 1918-го року, то Б. Мартос зазначає, що вона повністю була залежна від німецької позиції. Німці не передали "Синю" і "Сіру" дивізії для визволення України, оскільки самотужки здійснили окупацію. Арешт німцями військового міністра полковника О. Жуковського автор пояснює прагненням останнього незалежно від окупаційної влади провести реформу української армії. [18, с.168]. Дану позицію підтримував у своїй праці П. Христюк [19, с.138, 141].

Колишній секретар Центральної ради М. Єремій, на відміну від Б. Мартоса, відзначав заслуги М. Міхновського в організації військового руху ще до революції [20, с.100 – 101].

В узагальнюючій праці "Велика революція", громадсько-політичного діяча М. Шаповала, військовий рух подається, як складова політичної боротьби Центральної ради проти російського Тимчасового уряду [21, с.21 – 22]. У праці "Військо і революція" автор звинувачує керівництво Центральної ради в угодницькій політиці перед російським урядом, що посилювало недовіру серед вояків до влади [22, с.83]. Недовіра національно незрілого вояцтва до української влади підкріплювалась

відсутністю дієвих заходів з вирішення соціальних проблем [23, с.18]. М. Шаповал, висвітлюючи тему оборони Української Народної республіки у першій російсько-українській війні, спробував визначити причини її військової поразки, а саме: нестача фахових військових і урядових кадрів; відсутність військово-промислового виробництва; безперешкодне оперативне перекидання більшовицьких бойових підрозділи в Україну завдяки розгалуженій мережі залізниць; військова матеріально-технічна і кадрова перевага Росії [21, с.48].

Особливо цікавим є аналіз помилок Центральної ради у військовій політиці періоду німецько-австрійської окупації: 1) доручення організації армії офіцерам-росіянам, які негативно ставились до української державності; роззброєння тимчасових добровольчих українських формувань, що були опорою української влади через пропозицію міністерства "великого плану" організації українського війська [23, с.18]. Очевидно тут автор мав на увазі план створення регулярних збройних сил на призовній системі комплектації, яку розпочав міністр оборони полковник О. Жуковський.

Український соціаліст-революціонер, історик П. Христюк політику українізації частин розцінював, як "бутафорну" тому, що розклад дисципліни охопив всю армію. Він був прихильником створення "демократичної селянсько-робітничої армії". [19, с.120]. П. Христюк однією з головних причин поразки Центральної ради називав відсутність соціально-економічних реформ і нерішучість її діячів, що позбавило українську владу підтримки серед солдатів [19, с.133 – 135].

Колишній голова Української партії соціалістів-революціонерів М. Ковалевський, аналізуючи недоліки військової політики Центральної ради відзначав, що в складі Українського генерального військового комітету бракувало досвідчених військових кадрів. Як наслідок – військову справу очолили аматори-отамани, які революційними методами розпочали стихійне формування різних охочекомонних підрозділів [24, с.320]. Генерали, які брали участь в українському військовому русі займали кон'юнктуру позицію. Яскравим прикладом автор називає П. Скоропадського [24, с.315 – 318]. М. Ковалевський стверджував, що С. Петлюра був обраний на посаду голови не з політичних партійних міркувань, а за розумінням важливості організації війська [24, с.319]. Також серед недоліків військового будівництва автор називає відсутність достатньої кількості зброї, відсутність військової розвідки і зв'язку.

Як бачимо, у працях прихильників автоном-

ного статусу України не заперечувалась потреба в українському війську. Військова політика Центральної ради подається узагальнено, в контексті революційних подій. У більшості опрацьованих джерел мова йде про створення народної міліції – нерегулярного війська. Основою такого війська повинні були стати українізовані частини російської армії і добровольчі полки. Авторами не висвітлено однозначного бачення, яким чином керівництво Центральної ради планувало створення армії, якою повинна була бути її структура, система комплектації і призначення в рамках майбутньої федеративної Росії.

Вмотивованим є здійснення критичного аналізу окремої групи історіографічних джерел, які належать представникам самостійницького крила національного руху. Самостійники-державники були в політичній опозиції до соціалістичних очільників Центральної ради і переважно не входили до цієї інституції. Засновник Хліборобсько-демократичної партії С. Шемет відзначав провідну роль самостійників-соціалістів в організації національного руху в армії, але визнавав: "...партія ця не мала ні потрібних сил, ні продуманого плану роботи для важкої і трудної справи, як організація української збройної сили" [25, с.202]. Значною проблемою була відсутність національно-свідомих кадрових офіцерів для організації українізації частин, оскільки: "...Комісар Центральної Ради дозволяв приймати до української частини тільки тих старшин, які вміли добре говорити по українському" [25, с.203]. Такі методи підбору кадрів українською владою надто політизували процес українізації, протиставляючи професіоналізму національну приналежність, наслідком цього став підрив дисципліни у військах. Зокрема С. Шемет, зазначав: "...військова служба під українським прапором прив'язує кожного старшину міцними нитками традиції і пролитої крові до української національної і державної ідеї" [25, с.203]. Автор стверджував, що "уряд Грушевського-Голубовича" спирався на революційно-демократичні сили, які були проти регулярної української армії. Вони чинили перепони для українізації війська і намагались очолити військовий рух, передавши справи цивільним особам [25, с.204]. В іншій своїй праці політик дійшов висновку: "...трагедією було те, що діячі Центральної Ради ... зовсім не хотіли відродження української військової сили, боялися його і всіма своїми силами цьому відродженню противилися. Це було наслідком і доказом того, що цілий український національний рух, Центральною Радою репрезентований, був рухом недержав-

ним" [26, с.16 – 17].

Ідеолог модерного українського націоналізму Р. Бжеський (літературний псевдонім Р. Млиновецький), використовуючи тексти резолюцій Центральної ради, доводив, що соціалістичне керівництво відстоювало ідею створення нерегулярного мілітарного формування – народної міліції [27, с.118 – 127]. Політика українізації армійських частин російської армії мала, за твердженням автора, виключно політичну мету – поширити серед солдатів революційні гасла. Наслідком такої політики Центральної ради стала політизація армійського середовища і підрив дисципліни. Спроби окремих військовиків за власною ініціативою налагодити формування добровільних регулярних частин наштовхувались на критику з боку офіційних діячів автономістського табору [28, с.217 – 218]. Як доказ провальної військової політики Центральної ради автор демонструє співвідношення протиборчих сил в першій російсько-українській війні: 30 тисяч червоногвардійців проти 3200 – 3300 українських вояків [28, с.230 – 231]. Не стала військовою опорою української влади і формація Вільного козацтва, оскільки козаки бачили себе як територіальну військову організацію, тоді коли влада надала їм правоохоронні повноваження [28, с.232 – 233].

Громадсько-політичний діяч часів ЦР В. Андрієвський характеризував політику української влади щодо війська як деструктивну. Пояснював, що під час повстання полку полуботківців ЦР зайняла сторону "руської демократії", придушивши силою виступ вояків, які вимагали зміцнення державницьких позицій [29, с.88 – 89]. Соціалісти-автономісти чинили опір спробам самостійників взяти в свої руки організацію військових сил [30, с.10 – 11]. Про це свідчать, використані В. Андрієвським спогади В. Липинського, який згадував про заборону С. Петлюри формувати йому в Полтаві військовий загін. Також В. Липинський додавав, що гальмування військової справи здійснювалась Центральною радою в контексті боротьби з самостійницьким рухом [31, с.10 – 11]. Автор наводить епізод відкриття 1-го всеукраїнського військового з'їзду, на якому соціалісти зайняли антидержавну позицію і відкидали ідею регулярної армії [31, с.10–13]. В. Липинський підсумовував: "Весь перший період Центральної Ради у внутрішній політиці пройшов під гаслом боротьби з самостійниками взагалі, а з самостійниками несоціалістами зокрема" [31, с.11].

Соціаліст-федераліст Д. Дорошенко, займаючи державницьку позицію, приділив значну увагу

аналізу військової політики періоду Центральної ради. Причинами розвалу українізованих частин автор називав соціалістичну демагогію політичних партій і непрофесіоналізм провідників руху, що підірвало дисципліну в армії [32, с.199, 200], [33, с.370 – 371]. Соціальна пропаганда забезпечила соціал-демократам провідні позиції серед солдатських мас, але згодом призвела до політизації армійського середовища і підриву дисципліни, зокрема така доля спіткала 1-й український корпус під командуванням П. Скоропадського [32, с.200, 202 – 204], [33, с.374 – 378]. Будь-які спроби сформувати добровольчі частини без політичної орієнтації на соціалістів зазнавали нищівної критики, прикладом такого стану був конфлікт довкола сердюцьких дивізій [33, с.372]. Основна думка автора зводилась до того, що період Центральної ради характерний протистоянням двох поглядів на армію (народна міліція проти регулярної армії) [33, с.351 – 352]. Д. Дорошенко зазначав, що С. Петлюра, людина цивільна, був прихильником “отаманського” способу формування гайдамацьких військ [32, с.200]. Лише гіркий досвід війни з більшовиками змусив військово-політичне керівництво УНР навесні 1918 році відмовитись від тимчасових добровольчих формацій і перейти до формування регулярної армії на основі територіальної комплектації, але втілити реформу в життя їм не судилося [32, с.382].

Таким чином можемо констатувати, що змістовно проблема дослідження представлена джерелами особового походження та працями аналітичного характеру, які мають значний рівень суб’єктивізму і політичної заангажованості, але одночасно демонструють реальне ставлення по-

літичних еліт до будівництва армії в період Центральної ради.

Історіографічні дані свідчать, що представники автономістської течії не відкидали ідеї існування українського війська, але бачили його в межах своїх партійних політичних ідеологій, як територіальну народну міліцію. Завданням якої була охорона правопорядку в українській автономії. Оптимальним варіантом формування міліції повинні були стати українізовані частини російської армії. Одночасно деякі політики (П. Христюк) критично ставились до українізації і були прихильниками окремого формування народного війська. Загалом в працях провідних діячів Центральної ради відсутня інформація про плани формування армії та принципи її внутрішньої побудови. Поза увагою залишилось висвітлення і аналіз нормативно-правової бази, щодо регулювання процесу військового будівництва.

Значний інтерес становить вивчення праць істориків консервативної політичної думки, яка репрезентувала ідею розбудови регулярної армії, як важливого інституту становлення національної державності. Однак, фрагментарність використання науково-вартісної інформації, обмежене коло аналізованих авторами проблем з історії військового будівництва, властиве державницькій історіографії, не сприяли об’єктивному висвітленню досліджуваної теми. Сучасний стан вітчизняної історіографії історії військової політики Української Центральної ради вимагає залучення масиву оригінальних архівних джерел, періодичної преси які, врешті-решт, започаткують процес об’єктивного вивчення її багатьох аспектів і напрямків.

Джерела та література

1. Каліберда Ю. Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917 – 1921 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2003. 19 с.
2. Фуртес О. О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920 – 1939 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2009. 220 с.
3. Пархоменко В. Військова політика Української Центральної Ради: очима її сучасників // Сумський історико-архівний журнал. 2011. № XII – XIII. С. 74 – 79.
4. Мацагор О. А. Програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва (березень 1917 – 1920 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22. К., 2002. 14 с.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Відень, 1921. 575 с.
6. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації // Твори: У 50 т. – Львів: Світ, 2007. 432 с.
7. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 240 с.
8. Грушевський М. На порозі нової України: статті і джерельні матеріали / ред., вступ. ст. Л. Винар. Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен: Вид-во укр. іст. тов-ва, 1992. 278 с.
9. Андрусак М. Думки Грушевського про потребу української армії // Літопис червоної калини. 1935. Ч.3. С. 7 – 8
10. Ткачук П. Еволюція поглядів М. Грушевського щодо процесу військового будівництва УНР // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2007. № 584: Держава та армія. С. 89 – 93.
11. Грушевський М. Споми́ни // Київ: Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України та Київської письменницької організації. Київ, 1989. № 9. С. 108 – 149; № 10. С. 122 – 158.

12. Винниченко В. Відродження нації. Відень, 1920. Ч.1. 348 с.
13. Феденко П. Історія революції (1917–1921). 1. Центральна Рада. Б. м., б. г. 29 с.
14. Мазепа І. Підстави нашого відродження: Причини нашої бездержавности. Б.м., 1946. Ч. 1. 180 с.
15. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917–1921: Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. Прага, 1942. Т.1. 212 с.
16. Галаган М. З моїх споминів (1880 ті – 1920 р.). К., 2005. 656 с.
17. Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради // Український історик. 1973. № 3 – 4. С. 99 – 113
18. Мартос Б. Визвольний здвиг України. Нью-Йорк, 1989. 320 с.
19. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр.. Відень, 1921. Т. 2. 240 с.
20. Єремійів М. За лаштунками Центральної Ради // Український історик. 1968. № 1 – 4 (17 – 20). С. 94 – 104
21. Шаповал М. Велика революція (З народи 10-ліття революції на Україні). Прага, 1928. 272 с.
22. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. Прага, 1928. 335 с.
23. Шаповал М. Військо і революція. Прага – Львів, 1923. 24 с.
24. Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. Інсбрук, 1960. 720 с.
25. Шемет С. Полковник Петро Болбочан (Замітки до історії Запорізького Корпусу 1917–1919 рр.) // Хліборобська Україна. Відень, 1922 – 1923. 36.7 – 8. – Ч.4. 304 с.
26. Шемет С. Микола Міхновський (посмертна згадка) // Хліборобська Україна. Відень, 1924 – 1925. Ч. 5. 399 с.
27. Млиновецький Р. Нариси з історії Українських Визвольних Змагань 1917 – 1918 рр.. Б.м. (Чужина), 1970. 568 с.
28. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917 – 1918 рр. (“про що історія мовчить”). Торонто, 1973. Т.2. 670 с.
29. Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині). Берлін, 1921. 371 с.
30. Андрієвський В. До характеристики українських правих партій. Берлін, 1921. 24 с.
31. Липинський В. Листи до братів – хліборобів. Київ – Філадельфія, 1995. 470 с.
32. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920). Мюнхен, 1969. 543 с.
33. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923 рр. Доба Центральної Ради. Нью-Йорк, 1954. Т.1. 460 с.